

УДК 94(477.4/.8):«1917-1921»
DOI: 10.31651/2076-5908-2025-3-68-73

Олег ОСТРОВСЬКИЙ

аспірант кафедри історії України Черкаського національного
університет ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5783-4741>
e-mail: oleg.ck@ukr.net

ХОЛОДНОЯРСЬКІ ПОДІЇ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр. У МАТЕРІАЛАХ РЕГІОНАЛЬНИХ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ

Анотація. Метою статті є обґрунтований попередній аналізом історіографії намір повернути увагу науковій громадськості до проблеми холодноряських подій доби Української революції 1917–1921 рр., синхронно охопивши цим пізнавальним інтересом самі історичні події Холодноряського повстання 1918–1922 рр., унікальну джерельну базу, насамперед оригінальні матеріали краєзнавчих музеїв, а головне – численні публікації, що через відсутність належного інтересу до локальної історії вкрай рідко потрапляли в орбіту узагальнюючих праць. **Наукова новизна.** У статті вперше проаналізовано матеріали регіональних наукових форумів (конференцій, симпозіумів, круглих столів, семінарів) останніх десятиліть, що присвячені холодноряським подіям доби Української революції (з урахуванням їхньої специфіки). Частина цього доробку істориків, краєзнавців, також «патріотично налаштованих» публіцистів цінна тим, що презентує оригінальні матеріали музейних фондів, зокрема й тих, які відносно нещодавно потрапили до їхніх колекцій. **Висновки.** Потреба такої розвідки є очевидною з погляду того, що напрацьовані раніше сюжети «місцевої» історії здебільшого лишаються маловідомими широкому загалу дослідників. Нерідко поширення опублікованих статей та тез обмежувалося колом самих учасників зібрань. У цьому сенсі існуюча дотепер периферійність знань та обмежений характер залучення цих матеріалів у дослідницький процес продовжують сумну традицію ігнорування, упередженого замовчування холодноряських подій комуністичним режимом. Кажучи інакше, відродження козацьких традицій на національному ґрунті (чим власне відомий Холодний Яр революційної доби) виявилось настільки «ідеологічно незручним» для політиків та істориків, що відголосок цього несприйняття відчувається до наших днів. Тобто, як не дивно, але навіть після 1991 р. такою стереотипною перцепцією керувалося багато чиновників та службовців Кліо. Своєю чергою, потреба творення більш досконалих наукових синтезів мотивована кількома додатковими обставинами. Одна з них – необхідність протистояти усталеним міфам та стереотипам, що шкодять об'єктивізації наукових наративів, водночас – формуванню цілком відповідних комеморативних практик. В умовах перманентної гібридної війни, що її північно-східний сусід веде проти України, ці завдання набули значення національної безпеки.

Ключові слова: історіографія, Українська революція, національно-визвольні змагання, повстання, Холодний Яр, комеморативні практики.

Oleh OSTROVSKYI

Postgraduate Student, Department of History of Ukraine,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5783-4741>
e-mail: oleg.ck@ukr.net

THE KHOLODNYI YAR EVENTS OF THE UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921) IN THE MATERIALS OF REGIONAL ACADEMIC CONFERENCES

Abstract. The purpose of the article, grounded in a preliminary historiographical analysis, is to draw scholarly attention to the issue of the Kholodnyi Yar events during the Ukrainian Revolution of 1917–1921. The research simultaneously embraces the historical context of the Kholodnyi Yar Uprising of 1918–1922, its unique source base—particularly original materials from local history museums—and, most importantly, numerous publications that, due to the general neglect of local history, have rarely been incorporated into comprehensive historical syntheses. **Scientific novelty.** For the first time, this article analyzes materials from regional academic forums (conferences, symposia, round tables, seminars) of recent decades devoted to the Kholodnyi Yar events of the revolutionary period, taking into account their specific characteristics. A portion of this scholarly and local history work, as well as contributions from «patriotically minded» publicists, is valuable for presenting original museum sources, including

those that have entered collections only relatively recently. **Conclusions.** The relevance of such a study is evident, as previously developed aspects of local history have largely remained unknown to a broader circle of researchers. In many cases, the dissemination of published papers and abstracts was limited to the participants of those academic gatherings. Consequently, the continued peripheral status of this knowledge and the insufficient integration of these materials into scholarly discourse perpetuate the sad tradition of communist-era neglect and ideological suppression of the Kholodnyi Yar movement. In other words, the revival of Cossack traditions on a national foundation—symbolized by Kholodnyi Yar during the revolutionary era—proved so «ideologically inconvenient» for politicians and historians that the echoes of such rejection are still felt today. Surprisingly, even after 1991, this stereotypical perception persisted among many officials and adherents of *Clio*. The need for more comprehensive scholarly syntheses is further motivated by the necessity to counter entrenched myths and stereotypes that hinder the objectivity of historical narratives and the development of appropriate commemorative practices. In the context of the ongoing hybrid war waged by Ukraine's northeastern neighbor, these tasks have acquired the status of a matter of national security.

Key words: historiography, Ukrainian Revolution, national liberation struggle, uprising, Kholodnyi Yar, commemorative practices.

Постановка проблеми. Холодноярське повстання 1918–1922 рр. увійшло в модерну українську історію й історіографію як феномен національно-визвольної боротьби українського народу. Особливістю цієї історичної події була незмінна політична лінія, закладена ще на початку збройного виступу: «Боротьба за незалежну самостійну Україну». Також варто виділити тривалість цієї боротьби, що продовжувалася, за різними оцінками, «до середини, а то й до кінця 1920-х рр.» [1, с. 20–21]. Тож, не дивно, що після 1991 р. ця проблематика почала особливо цікавити українських дослідників. Сьогодні одним із малодосліджених її аспектів лишається ступінь вивчення холодноярських подій у матеріалах тематичних наукових конференцій, зокрема регіональних. Він і привертає нашу увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нас відсутній намір репрезентувати весь науковий доробок у цій сфері знань, оскільки таке завдання потребує окремого ґрунтовного студіювання. Лише наголосимо, що в останні десятиліття в цій царині плідно попрацювали В. Вовк, Ю. Сабадишина, І. Телегуз, П. Наконечний, І. Леонов, Г. Таран, Т. Чупак, О. Шамрай, Ю. Ляшко, Т. Григоренко, О. Ветров, Б. Легоняк, Л. Абашіна, І. Марченко, М. Ковіня, Л. Висоцька, В. Щербатюк, В. Савченко, Д. Красносілецький, О. Літовко, С. Лунін, А. Чабан, В. Лободаєв, М. Ковальчук, П. Стегній, В. Ластовський, Ю. Митрофаненко, В. Масненко, Ю. Присяжнюк, Г. Голиш, Н. Гуля, Н. Лавриненко, чимало краєзнавців, у тому числі студенти і навіть учні старших класів середніх шкіл.

Метою статті є, обґрунтований попереднім аналізом історіографії, намір привернути увагу наукової громадськості до проблеми холодноярських подій доби Української революції 1917–1921 рр., синхронно охопивши цим пізнавальним інтересом самі історичні події Холодноярського повстання 1918–1922 рр., унікальну джерельну базу, насамперед оригінальні матеріали краєзнавчих музеїв, а головне – численні «регіональні» публікації, що через відсутність належного інтересу до локальної історії вкрай рідко потрапляли в орбіту узагальнюючих праць.

Виклад основного матеріалу. У колишньому СРСР відверта фальсифікація історії Української революції 1917–1921 рр. призвела до того, що на початку 1990-х рр. до неї пробудився підвищений інтерес. Досить швидко почали з'являтися численні друковані матеріали. Особливо потрібно відмітити ті з них, які побачили світ під егідою історичного клубу «Холодний Яр», особистою редакцією президента цього клубу Р. Ковалю. Вони позначалися добре відчутним «літературним забарвленням», ба більше, відповідними авторськими домислами, хоча й були ґрунтовані на архівних матеріалах. Орієнтовно таку ж оцінку можна дати опублікованим спогадам учасників та очевидцям подій. Попри те, що мемуари мали велику історичну цінність (як фактологічне підтвердження тих чи інших подій), усе ж вони лишалися суб'єктивним баченням, як правило, обмежених у просторовому історичному контексті осіб, котрі ці спогади зберігали й переповідали. У цьому зв'язку зазначимо, що тільки наукові дослідження, що ґрунтуються на документальних джерелах та критичних підходах інтерпретації, могли претендувати на об'єктивне (неупереджене) й усебічне висвітлення тематики героїчної боротьби мешканців Холодного Яру за державну незалежність України в добу революції 1917–1921 рр.

Однією з перших публікацій 1990-х рр., що висвітлювала події в Холодному Яру в революційний період, стала збірка матеріалів і спогадів «Героїзм і трагедія Холодного Яру». Вона вийшла друком у Києві (1996). Група авторів, а саме Г. Гребенюк, А. Демартіно, Р. Коваль, В. Коротенко, В. Ластовський, С. Лук'яненко, опублікували виявлені на той час матеріали з історії повстанського руху. Доречно зазначити, що троє із цих авторів мали вищу історичну освіту (один із них був працівником Державного архіву Полтавської області). Свої міркування співавтори збірки запропонували на тлі залучених до неї спогадів сучасників, фрагментів легендарного роману письменника Ю. Горліс-Горського «Холодний Яр», також документальних матеріалів фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГОУ), Полтавського й Черкаського державних обласних архівів. Незважаючи на обмежену кількість архівних джерел, значні неточності у виявлених прізвищах, датах тощо, ці матеріали посприяли різкому зростанню популярності тематики як серед професійних науковців, так і широких кіл громадськості. Загалом це була успішна спроба групи дослідників зібрати й узагальнити матеріал, який репрезентував події на теренах Холодного Яру в революційний період [2; 3].

Наступною колективною публікацією стала менша за обсягом (близько сотні машинописних сторінок) збірка «Кость Блакитний отаман Степової дивізії», що вийшла накладом 3 тис. примірників у Києві. Її авторами були Г. Гребенюк, Р. Коваль, В. Коротенко, О. Маслак. Збірка була укомплектована матеріалами фондів Полтавського архіву, хоча містила значну частину спогадів учасників подій і очевидців. На документальній основі було презентовано холоднороський період боротьби відомого повстанського отамана Херсонщини Костя Степового (Блакитного, справжнє прізвище – Пестушко).

Варто зазначити, що традиція видавати колективні праці виявилася досить стійкою. Серед інших, заслуговує на увагу збірка «Коли кулі співали». Вона побачила світ під авторством Р. Ковалю у 2006 р. І цього разу організатором видання виступив історичний клуб «Холодний Яр», а загальний наклад сягнув 2500 примірників. У книзі було опубліковано значну кількість архівних матеріалів із фондів Державного архіву Служби безпеки України, Кам'янського історичного музею, Центрального державного архіву кінофотодокументів ім. Г. С. Пшеничного, Українського воєнно-історичного інституту, а також оригінальні документи з кількох приватних архівозбірень. Показово, що в цій збірці вперше було опубліковано раніше невідомі матеріали про деяких учасників повстанської боротьби, а також репрезентовано значний матеріал по історії Вільного козацтва, що, як відомо, виступило своєрідною предтечею холоднороського повстанства. Щоправда автор книги Р. Коваль в описах і розповідях про учасників подій «вдався до літературних відступів, алегорій і вільної фантазії стосовно подій, учинків і діяльності людей», про яких йшла мова [4]. Це помітно знівелювало наукову цінність видання. Додамо, що цим недоліком «страждали» чи не всі матеріали під авторством Р. Ковалю, зокрема, його книги – «Отамани гайдамацького краю. 33 біографії» (1998), «Отаман святих і страшних» (2000), «За волю і честь» (2005), «Операція «Заповіт» (2007) та ін. Попри таку потужну «літературизацію історії», вони, однак, містили значний архівний матеріал, що відбивав дійсний історичний процес, реальні події кількох років холоднороського спротиву.

2017 р. у черкаському видавництві «Вертикаль» вийшли друком матеріали Першої науково-практичної конференції «Визвольна боротьба 1917–1922 років на теренах Центрального Подніпров'я». Вона відбулася в березні 2017 р. на базі Історичного музею Кам'янського державного історико-культурного заповідника. У збірці було зібрано наукові дослідження по темі національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. на Черкащині, тобто праці істориків і краєзнавців, які представляли Кам'янський державний історико-культурний заповідник, Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник, Кіровоградський обласний краєзнавчий музей, Олександрівський районний краєзнавчий музей Кіровоградської області, Чигиринський національний історико-культурний заповідник і Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. Особливе значення розвідки мали для популяризації унікальних джерел, що відбивали процеси «формування історичної (контр)пам'яті холоднороських подій» [5].

Наступного 2018 р. у видавництві «Вертикаль» було надруковано збірку архівних матеріалів «За землю і волю!». Її автором і упорядником виступив відомий дослідник історії Холодного Яру, завідувач історичним музеєм м. Кам'янки Ю. Ляшко. У збірку

ввійшли матеріали про відомих і раніше невідомих учасників повстанської боротьби на теренах урочища, а також окремі архівні документи. Уперше було опубліковано ряд рідкісних, зовсім невідомих світлин періоду холоднорського спротиву, причому акцент у виданні був зроблений саме на персоналіях рядових учасників. Принагідно зазначимо, що обмеженість фінансування (загальна проблема видавничої справи цього періоду) дали змогу надрукувати лише 400 примірників збірки [6].

Отже, легко переконалися, що значна частина історіографічного доробку з досліджуваної нами проблематики пов'язана з досить численними розвідками, представленими матеріалами регіональних конференцій. Тож, десь уже черговим проявом публікаційної активності, пов'язаної з тематикою холоднорського опору доби Української революції, стала збірка праць учасників IV Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді. Вона побачила світ у 2019 р. у Черкасах. До участі в цій конференції були залучені студенти університетів та учні старших класів практично з усіх куточків країни. Окремі розвідки виявилися безпосередньо пов'язаними з історією холоднорського повстанства. Серед таких статті про організатора Вільного козацтва, керівника оборони ст. Бобринська у 1918 р., холоднорського отамана Якова Водяного [7, с. 209–211; 8, с. 211–214].

Також результати тематичних наукових досліджень були опубліковані в інших виданнях, що відбивали доробок учених, які брали участь у наукових конференціях (симпозіумах, круглих столах, семінарах), зокрема й у збірці матеріалів науково-практичної конференції «Чигиринщина: історія і сьогодення», що проходила у 2011 р. на базі Національного історико-культурного заповідника «Чигирин». Особливу увагу привертає стаття Т. Григоренко «Вереміївський отаман Іван Савченко-Нагірний і Чигиринщина». У ній розкрито історію боротьби відомого отамана Наддніпрянщини Івана Нагірного, його зв'язки з повстанцями Холодного Яру [9, 281–286]. Також у цій збірці опубліковано статтю краєзнавця О. Ветрова «Роль героїзації Холодного Яру в ідеології ОУН–УПА в 40-х роках ХХ ст.». Автор запропонував своє бачення ідеологічного підґрунтя боротьби на теренах Холодного Яру, його «вплив на формування світогляду бійців ОУН–УПА в роки Другої світової війни та у повоєнний період» [10, с. 333].

2016 р. у збірці «Чигиринщина: історія і сьогодення» (матеріали V науково-практичної конференції, що проходила на базі Національного історико-культурного заповідника «Чигирин») було опубліковано статтю Б. Легоняка «Боротьба за вільну, самостійну Україну в 1917–1923 роках у Холодному Яру». Спираючись на численні свідчення (матеріали музеїв та ін.), автор подав узагальнену картину історичних подій на території Холодного Яру, проаналізував вплив на них зміну політичної кон'юнктури в Україні, зокрема центральної влади в Києві [11, с. 65–68].

2018 р. у матеріалах IV науково-практичної конференції «Чигиринщина: історія і сьогодення» було опубліковано статтю Л. Абашиної «Пономаренко Прокіп Мефодійович (отаман Квочка) – член Холоднорського повстанкомуну» [12, с. 204–205]. На прикладі життєвого шляху одного з активних учасників холоднорського спротиву, лубенського сотника й отамана було проаналізовано багато особливостей цього руху, висвітлено низку його здобутків та недоліків.

Згодом, змістовну статтю під назвою «До питання виникнення грошових знаків із штампом отамана Хмари» підготував Ю. Ляшко. Вона побачила світ у матеріалах Всеукраїнської наукової конференції «Українська революція 1917–1921 рр. Пробудження нації», що була присвячена 100-річчю підписання у м. Фастові передвступного договору про злуку УНР та ЗУНР. Автор всебічно дослідив проблему фінансового обігу в Україні, паперових грошових знаків з штампом повстанського отамана Хмари, простежив основну причину виникнення цих «незвичних наддруків» [13, с. 74–78].

У матеріалах чергової науково-практичної конференції, що у 2019 р. відбулася на базі Корсунь-Шевченківського історико-культурного заповідника під назвою «Літопис історії України: новітня доба», було опубліковано статтю співавторів І. Марченка й М. Ковіні. Вона присвячена аналізу оригінальних експонатів, що дивом збереглися з часів повстанського руху, – комплексу речей у кількості 12 предметів (із них два пістолети Браунінга (FM Browning M, 1900)) та близько трьох десятків одиниць документів [14]. Свого часу їх було знайдено в схові поблизу села Лубенці колишнього Кам'янського району на Черкащині. Використовуючи фонди Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» (де

ці експонати зберігаються), дослідники презентували науковій громадськості цікаві факти з життя людей регіону, причетних до революційних подій та повстанського руху.

Також тематиці дослідження присвячено низку статей, розміщених у матеріалах III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження», що відбулася у 2020 р. на базі Черкаського державного технологічного університету. У розвідці Л. Висоцької йдеться, зокрема, про історію першої на Черкащині стаціонарної музейної експозиції, присвяченої створенню та функціонуванню повстанської організації Холодного Яру протягом 1918–1922 рр. [15, с. 82–90]. Наголошено, що дослідники відносно рідко використовують її експонати при підготовці наукових праць. Також у цій збірці розміщено статтю Ю. Ляшка про «війну на залізниці». Автор аргументовано показав важливість для успішної боротьби повстанців проти окупаційних російських військ у районі Холодного Яру «встановлення контролю над тутешніми залізничними комунікаціями» [16, с. 183–186].

Висновки. Історіографія Холодноярського повстання 1918–1922 рр. представлена досить великим переліком наукових праць, і ще більшим числом публіцистичних розвідок, деякі з яких виконані на достовірних історичних джерелах. При цьому значна частина матеріалів регіональних (красназавчих та ін.) студій, що опубліковані в збірках статей і тез конференцій, лишається маловідомою широкому науковому загалу, що перешкоджає включати їх у більш досконалі узагальнюючі синтети. І це тоді, коли необхідність їхнього творення мотивована крайньою потребою протистояти усталеним міфам та стереотипам, що шкодять об'єктивізації наукових наративів, і водночас – формуванню цілком відповідних, затребуваних самим життям комеморативних практик.

Список літератури

1. Державний архів Черкаської області. Ф.Р. 184, оп. 1, спр. 48, арк. 20–22.
2. Гребенюк Г., Демартино А., Коваль Р. та ін. Героїзм і трагедія Холодного Яру. Київ: Незборима нація, 1996. 312 с.
3. Гребенюк Г., Коваль Р., Коротенко В. та ін. Кость Блакитний отаман Степової дивізії. Київ: Незборима нація, Просвіта, 1997. 97 с.
4. Коваль Р. Коли кулі співали! Київ; Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2006. 624 с.
5. Таран Г., Чупак Т., Шамрай О. 2017. Визвольна боротьба 1917–1922 років на теренах Центрального Подніпров'я. *Матеріали Першої наук.-практ. конф. Кам'янського державного історико-культурного заповідника 31 березня 2017 р.* Черкаси: Вертикаль, 2017. 178 с.
6. Ляшко Ю. За землю і волю! Черкаси: Вертикаль, ПП Кандич С. Г., 2017. 94 с.
7. Момот М. Яків Михайлович Водяний (1886–1940) : постать на тлі родинної та вітчизняної історії. *Матеріали IV Всеукр. іст.-краєзн. конф. учнівської молоді: «Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI століття».* Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2019. С. 209–211.
8. Виноградов А. Бойовий шлях Якова Водяного. *Матеріали IV Всеукр. іст.-краєзн. конф. учнівської молоді: «Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI століття».* Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2019. С. 211–214.
9. Григоренко Т. Веремівський отаман Іван Савченко-Нагірний і Чигиринщина. *Матеріали наук.-практ. конф. «Чигиринщина: історія і сьогодення» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин».* Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2011. 408 с.
10. Ветров О. Роль героїзації Холодного Яру в ідеології ОУН–УПА у 40-х роках ХХ ст. *Матеріали наук.-практ. конф. «Чигиринщина: історія і сьогодення» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин».* Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2011. 408 с.
11. Легоняк Б. Боротьба за вільну, самостійну Україну в 1917–1923 роках. *Матеріали V наук.-практ. конф. Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»: «Чигиринщина: історія і сьогодення 12–13 листопада 2015 р.».* Черкаси: Вертикаль, ПП Кандич С. Г., 2016. 332 с.
12. Абашина Л. Пономаренко Прокіп Мефодійович (отаман Квочка) – член Холодноярського повстанського комітету. *Матеріали IV наук.-практ. конф. Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»: «Чигиринщина: історія і сьогодення 1–2 листопада 2012 р.».* Черкаси: Вертикаль, ПП Кандич С. Г., 2018. 296 с.
13. Ляшко Ю. До питання виникнення грошових знаків із штампом отамана Хмари. *Матеріали Всеукр. наук. конф. «Українська революція 1917–1921 років. Пробудження нації. Фастівський історичний музей.* Фастів: Інтертехнодрук, 2017. 146 с.
14. Марченко І., Ковіня М. Комплекс речей пов'язаних з подіями визвольної боротьби на території Холодного Яру в 20-х роках ХХ ст. URL: surl.luhlib.org/vsxfor.

15. Висоцька Л. З історії створення першої на Черкащині стаціонарної музейної експозиції про діяльність Холодноярської повстанської організації 1918–1922 рр. *Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. ЧДТУ: «Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження»*. 5–6 листопада 2020 р. Ч. 2. Черкаси: Вид-во ЧДТУ, 2020. 192 с.
16. Ляшко Ю. «Війна на залізниці». Короткий нарис з історії Української революції 1917–1921 рр. *Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. ЧДТУ: «Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження»*. 5–6 листопада 2020 р. Ч. 2. Черкаси: Вид-во ЧДТУ, 2020. 192 с.

References

1. State Archive of Cherkasy Region. Fund R-184, Inv. 1, File 48, Sheets 20–22 [in Ukrainian].
2. Hrebenuk, H., Demartino, A., Koval, R. et al. (1996). Heroism and Tragedy of Kholodnyi Yar. Kyiv [in Ukrainian].
3. Hrebenuk, H., Koval, R., Korotenko, V. et al. (1997). Kost Blakytnyi, the Otaman of the Steppe Division. Kyiv [in Ukrainian].
4. Koval, R. (2006). When the Bullets Sang! Kyiv; Vinnytsia [in Ukrainian].
5. Taran, H., Chupak, T., Shamrai, O. (2017). The Liberation Struggle of 1917–1922 in the Central Dnipro Region. *Proceedings of the First Research and Practical Conference of the Kamianka State Historical and Cultural Reserve, March 31, 2017*. Cherkasy [in Ukrainian].
6. Liashko, Yu. (2017). For Land and Freedom! Cherkasy [in Ukrainian].
7. Momot, M. (2019). Yakiv Mykhailovych Vodiani (1886–1940): A Figure in the Context of Family and National History. *In Proceedings of the 4th All-Ukrainian Historical and Local Lore Conference of Student Youth «State-Building Processes in Ukraine: Through the Centuries into the 21st Century»*. Cherkasy, 209–211 [in Ukrainian].
8. Vynohradov, A. (2019). The Combat Path of Yakiv Vodiani. *In Proceedings of the 4th All-Ukrainian Historical and Local Lore Conference of Student Youth «State-Building Processes in Ukraine: Through the Centuries into the 21st Century»*. Cherkasy, 211–214 [in Ukrainian].
9. Hryhorenko, T. (2011). Veremiivka Otaman Ivan Savchenko-Nahirnyi and the Chyhyryn Region. *In Proceedings of the Research and Practical Conference «Chyhyryn Region: History and Modernity» of the National Historical and Cultural Reserve «Chyhyryn», September 30 – October 1, 2010*. Cherkasy [in Ukrainian].
10. Vetrov, O. (2011). The Role of Heroization of Kholodnyi Yar in the Ideology of the OUN–UPA in the 1940s. *In Proceedings of the Research and Practical Conference «Chyhyryn Region: History and Modernity» of the National Historical and Cultural Reserve «Chyhyryn», September 30 – October 1, 2010*. Cherkasy [in Ukrainian].
11. Lehoniak, B. (2016). The Struggle for a Free and Independent Ukraine in 1917–1923. *In Proceedings of the 5th Research and Practical Conference of the National Historical and Cultural Reserve «Chyhyryn: History and Modernity» (November 12–13, 2015)*. Cherkasy [in Ukrainian].
12. Abashina, L. (2018). Ponomarenko Prokip Mephodiiovych (Otaman Kvotchka) – Member of the Kholodnyi Yar Uprising Committee. *In Proceedings of the 4th Research and Practical Conference of the National Historical and Cultural Reserve «Chyhyryn: History and Modernity» (November 1–2, 2012)*. Cherkasy [in Ukrainian].
13. Liashko, Yu. (2017). On the Issue of the Emergence of Banknotes with the Stamp of Otaman Khmara. *In Proceedings of the All-Ukrainian Research Conference «The Ukrainian Revolution of 1917–1921: The Awakening of a Nation»*. Fastiv Historical Museum. Fastiv [in Ukrainian].
14. Marchenko, I., Kovinia, M. (n. d.). A Collection of Artifacts Related to the Events of the Liberation Struggle in the Territory of Kholodnyi Yar in the 1920s. Retrieved from: <https://surl.luvsxfof> [in Ukrainian].
15. Vysotska, L. (2020). From the History of Creating the First Stationary Museum Exhibition in Cherkasy Region on the Activities of the Kholodnyi Yar Uprising Organization (1918–1922). *In Proceedings of the 3rd All-Ukrainian Research and Practical Conference of ChDTU «Cultural and Historical Heritage of Ukraine: Prospects for Research and Traditions of Preservation»*. Part 2, November 5–6, 2020. Cherkasy [in Ukrainian].
16. Liashko, Yu. (2020). «The War on the Railway»: A Brief Essay on the History of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. *In Proceedings of the 3rd All-Ukrainian Research and Practical Conference of ChDTU «Cultural and Historical Heritage of Ukraine: Prospects for Research and Traditions of Preservation»*. Part 2, November 5–6, 2020. Cherkasy [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 22.09.2025

Схвалено до друку / Accepted: 25.09.2025